

КОНЦЕПЦІЯ

реформування кримінального законодавства України

Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі згаданої комісії створена робоча група з питань розвитку кримінального права (далі - робоча група). Серед іншого, перед нею поставлені завдання забезпечити розроблення та внесення Президентові України узгоджених пропозицій з питань вдосконалення правової системи України з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства, зокрема - підготовки та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність. Реалізуючи ці завдання та маючи на меті організацію широкого громадського обговорення, насамперед у професійному середовищі за участю провідних фахівців з різних галузей права та міжнародних експертів напрацьованих законодавчих ініціатив з питань реформування кримінального законодавства в Україні, робоча група розробила цю Концепцію, яка також відображає численні рекомендації науково-практичних конференцій, на яких ставилося питання про необхідність проведення нової кодифікації кримінального законодавства України та законодавства про відповідальність за інші правопорушення в публічній сфері, насамперед, адміністративні.

Причини, що обумовили необхідність реформування кримінального законодавства України

Кримінальний кодекс України 2001 року є чинним лише протягом дев'ятнадцяти років, що є істотно меншим, порівняно з попередніми кримінальними законами. Так, КК України 1960 року був чинним у такі історичні періоди як побудова «розвинутого соціалізму» в СРСР, період застою, перебудови, розпаду СРСР й здобуття Україною незалежності, перші роки становлення нової економічної, соціальної та політичної систем в країні. Передпопередній КК України 1927 року був чинним тридцять чотири роки і на час його чинності припали НЕП, індустріалізація і колективізація, Голодомор і масові репресії, підготовка до Другої світової війни, сама війна і повоєнне відновлення та інші події. Таким чином, попередні кримінальні закони були чинними в середньому вдвічі довше за нинішній і при цьому пережили періоди істотних, часто кардинальних змін у суспільстві та державі. Які ж фактори

обумовили необхідність реформування нинішнього Кримінального кодексу?

На думку членів Робочої групи такими факторами є, принаймні, наступні.

1. Нинішнє законодавство про кримінальну відповідальність побудоване на концепції необхідності встановлення заборон для населення щодо вчинення певних видів діянь під загрозою застосування кримінальної відповідальності за них. Виходячи з цього, кримінальний закон часто розглядається державою як засіб вирішення різного роду соціальних, економічних, політичних, інколи навіть культурних та історичних проблем шляхом встановлення «заборони» на вчинення певних діянь, встановлення чи посилення покарання за них. У результаті Кодекс став перенасиченим положеннями про кримінальну відповідальність за діяння, які не заподіють істотної шкоди; спеціальними складами злочинів, що вступають у колізії із загальними складами та між собою; з'явилися відверто помилкові приписи, які суперечать базовим положенням кримінального права, тощо. Проте такий концептуальний підхід до розуміння ролі та значення кримінального законодавства у суспільному житті не відповідає ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої «органи державної влади... зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Виходячи з цього конституційного положення, концептуальною засадою побудови кримінального закону має бути точне і жорстке регулювання повноважень держави щодо протидії злочинності шляхом встановлення підстав та меж застосування покарань чи інших заходів кримінально-правового характеру. Таким чином, новий Кримінальний кодекс має бути створений як нормативно-правовий акт, предметом регулювання якого є не поведінка окремих людей, а діяльність держави, перш за все, в особі суду щодо протидії злочинності. Таке концептуальне положення вимагає свого втілення як на рівні визначення предмету і методу кримінально-правового регулювання, так і в окремих інститутах і нормах кримінального права.

2. Чинний на сьогодні КК України 2001 року сукупно з Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) 1984 року не становлять собою єдиної злагодженої системи законів про відповідальність за публічні правопорушення, що обумовлено: архаїчністю КУпАП; побудовою КУпАП і КК на різних засадах; зруйнованістю їхньої внутрішньої структури і міжгалузевих зв'язків численними необґрунтованими змінами в них та ін. Численні суперечності, прогалини, неточності та широкі дискреційні повноваження, що закладені у чинні КУпАП та КК, які тягнуть за собою

неодноманітність у їх застосуванні судами, а також створюють можливості для зловживання при їх застосуванні, є істотними корупціогенними факторами, що, в свою чергу, призводить до частого та істотного порушення прав людини. Особливо значимою є проблема неузгодженості санкцій як всередині окремо взятих КК та КУпАП, так і між ними, що призводить до того, що, по-перше, в межах КК та КУпАП за діяння, що заподіюють однаковий розмір шкоди, встановлені різні санкції; по-друге, до того, що санкції за окремі адміністративні правопорушення є більш суворими, ніж за злочини. Більше того, навіть у своїй сукупності КК і КУпАП не вичерпують усього кола законів, що встановлюють відповідальність за публічні правопорушення. Хоча норми про кримінальну відповідальність наразі й зведені до КК, проте норми про т.зв. «адміністративну» відповідальність окрім КУпАП містяться також у низці інших законів (Митний кодекс України, Податковий кодекс України та інші), що порушує правову визначеність як складову принципу верховенства права.

3. Чинні закони про відповідальність за публічні правопорушення не повною мірою відповідають міжнародно-правовим зобов'язанням України як в частині визначення кола діянь, за які в них має бути встановлена відповідальність, так і в частині забезпечення гарантій прав людини і основоположних свобод щодо осіб, які до такої відповідальності притягуються (гарантії ст. 6 ЄКПЛ для притягваних до відповідальності на основі КУпАП, встановлення «права на надію» для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, та ін.). Окрім того, чинне кримінальне законодавство України не відображає новітні світові практики протидії злочинності, відомі кримінальному законодавству багатьох зарубіжних країн. Зокрема, в ньому не повною мірою реалізована класифікація злочинів, у тому числі від злочинів не відділені кримінальні проступки; не належною мірою використовуються такі заходи кримінально-правового характеру як реституція, компенсація, заходи безпеки та інші.

4. Особливої актуальності питанням реформування кримінального законодавства надало прийняття та введення в дію Закону України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі - Закон № 2617-VIII), яким внесені зміни до КК України, спрямовані на виокремлення частини злочинів у категорію кримінальних проступків і встановлення кримінально-правових наслідків їх учинення. Закон № 2617-VIII спрямований на зміну фундаментальних засад кримінального права, які були встановлені в результаті довготривалих доктринальних досліджень та

законопроектних робіт і закріплені у чинному КК України. Найбільш наочно це видно у механічній заміні терміну «злочинний» на термін «кримінально-протиправний», що тягне за собою викривлення розуміння ознак злочину (кримінального правопорушення), змісту вини, ознак і правових наслідків обставин, що виключають злочинність діяння тощо. Цілком очевидно, що зміни до Кримінального кодексу України, які спрямовані на реформування засадничих положень кримінального права, повинні бути ґрунтовними, докладно аргументованими, базуватися на фундаментальних наукових дослідженнях, обговорюватись із залученням фахівців-науковців, практичних працівників та всією юридичною громадськістю України, чого не було здійснено.

Окрім того, у Законі № 2617-VIII запровадження категорії кримінальних проступків було здійснене не через виокремлення самостійної категорії таких діянь і їх відмежування від злочинів та адміністративних правопорушень, а лише шляхом механічного перейменування злочинів невеликої тяжкості на кримінальні проступки. В результаті склалася ситуація, за якої відповідальність за кримінальний проступок, так само як і за злочин, усе так же передбачена Кримінальним кодексом; реалізується така відповідальність, як і відповідальність за злочин, через обвинувальний вирок суду, яким особа засуджується за вчинення кримінального проступку; такій особі, так само, як і особі, яка вчинила злочин, призначається покарання (при чому і за вчинення кримінального проступку, і за вчинення злочину можуть бути призначені одні й ті ж види і розміри покарань); протягом усього часу відбування покарання особа, яка засуджена за вчинення кримінального проступку, вважається судимою тощо. Інакше кажучи, Законом № 2617-VIII не було здійснено ні декриміналізації, ні пом'якшення відповідальності за кримінальні проступки. Таким чином, у цьому Законі було нівельовано ідею, що закладалася у Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні (схвалена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 р. і затверджена Указом Президента України від № 311/2008 від 8 квітня 2008 р), і полягала у гуманізації відповідальності за кримінальні (підсудні) проступки шляхом виведення їх за межі кримінального законодавства, встановлення за їх вчинення особливих стягнень, а не покарань, повній відмові від інституту судимості щодо осіб, які вчинили такі проступки, та ін.

Далі, розмежування злочинів і кримінальних проступків у Законі № 2617-VIII було здійснене механічним шляхом, беручи до уваги лише встановлені в санкціях за них види та розміри покарань. При цьому в окремих випадках, коли

автори законопроекту вважали за доцільне певне діяння перевести зі злочинів середньої тяжкості до кримінальних проступків, санкція за нього пом'якшувалася (наприклад, проста крадіжка (ч. 1 ст. 185 КК)), в інших, коли автори вважали, що певний злочин невеликої тяжкості не міг стати проступком, - навпаки посилювалася (наприклад, умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 124 КК)). Жодного критеріального підходу до розмежування злочинів та проступків не за характером їхньої караності (який у багатьох випадках довільно визначається законодавцем), а за характером і ступенем заподіяної шкоди (який є об'єктивним і незалежним від волі законодавця), не було покладено в основу Закону № 2617-VIII. У результаті склалася ситуація, коли фактично однакові за ступенем суспільної небезпечності діяння довільним рішенням законодавця в одних випадках віднесені до злочинів, а в інших - до проступків. Наочно це видно на наступному прикладі: погроза вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози, за Законом № 2617-VIII стали кримінальним проступком (ч. 1 ст. 129 КК), а незаконне проведення над людиною досліду, яке не заподіяло їй жодної шкоди, а лише створювало загрозу заподіяння шкоди життю чи здоров'ю, - вже відноситься до злочинів (ч. 1 ст. 142 КК).

Розмежування кримінальних (підсудних) проступків та злочинів мало б, за логікою законодавчих перетворень, потягнути за собою і розмежування видів та розмірів покарань, що можуть застосовуватися за вчинення кримінальних проступків та злочинів. Однак такого розмежування Законом № 2617-VIII не здійснено. Фактично в КК України виокремлена лише невелика група покарань, що можуть бути призначені лише за злочин і не можуть бути призначені за проступок. Йдеться лише про позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, конфіскацію майна, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Усі інші види покарань можуть бути встановлені та призначені як за кримінальний проступок, так і за злочин. При чому і їхні розміри (за винятком штрафу) є однаковими для обох видів кримінальних правопорушень. Жоден вид покарання не є таким, який за своїм змістом або розміром може бути встановлений або застосований виключно за вчинення кримінального проступку. Таким чином, жодної гуманізації в частині караності кримінальних проступків як виду правопорушень Законом № 2617-VIII, всупереч декларованій меті його прийняття, не було здійснено.

Ще одним із декларованих концептів запровадження кримінального

(підсудного) проступку була відмова від визнання осіб, що вчинили такі діяння судимими. Це декларувалося ще у 2008 р. у згаданій Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, публічно підтверджували це і автори-розробники проекту Закону № 2617-VIII. Разом з тим, в остаточно прийнятій редакції згаданого Закону ця ідея не була реалізована. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку буде здійснюватися через засудження особи обвинувальним вироком суду і в тих випадках, коли цим вироком особі буде призначене покарання, вона вважатиметься судимою протягом усього строку його відбування. Позаяк найбільш суворим видом покарання за вчинення кримінального проступку передбачається обмеження волі, то у випадках, коли це покарання буде призначене разом з додатковим покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, особа, яка вчинила кримінальний проступок, може бути судимою впродовж восьми років. Це значно перевищує строки погашення судимості, які встановлені для осіб, що відбули покарання за вчинення нетяжких злочинів. Єдине, від чого відмовилися в Законі № 2617-VIII, - це строк погашення судимості після відбуття покарання за кримінальний проступок. Проте й ця відмова стала неповною і неостаточною: підпунктом 188 п. 2 Закону № 2617-VIII передбачене викладення ч. 2 ст. 309 КК України в такій редакції: *«2. Ті самі дії, вчинені ... протягом року після засудження за цією статтею або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах»*. Виділені слова є нічим іншим, як встановленням однорічного строку судимості для осіб, засуджених за кримінальний проступок, який має бути передбачений ч. 1 ст. 309 КК України.

Нарешті, слід взяти до уваги й те, що упродовж 19-річного строку чинності КК України 2001 р. до нього було внесено надзвичайно велику кількість поправок, а саме: станом на 20 серпня 2020 року до Кодексу було внесено 1088 змін та доповнень, з них – 222 зміни та доповнення до Загальної частини КК і 856 – до Особливої частини. Багато положень Кодексу змінювалися неодноразово, а деякі статті – навіть 8-10 разів.

При цьому попередніми змінами законодавці часто порушували загальні засади кримінального законодавства, вносили колізії в його положення чи створювали прогалини у них. Для прикладу: у санкції ч. 1 ст. 213 передбачене покарання у виді обмеження волі на строк до одного року, тоді як відповідно до ч. 2 ст. 61 КК мінімальний строк цього покарання є 1 рік; у санкціях ч. 4 ст. 220-1, ст. 220-2, ч. 1 ст. 365-2 передбачене додаткове покарання у виді

позбавлення (а в ч. 4 ст. 2201, навіть, *обмеження*) права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до десяти років, тоді як згідно ч. 1 ст. 55 КК воно в такій якості може бути встановлене на строк не більше трьох років і т.д. Внесення Законом № 2617-VIII обширних змін до КК України давало підстави сподіватися, що такі явні законодавчі недоліки будуть виправлені. Проте не тільки не сталося цього, але законодавець названим Законом фактично ще раз закріпив явні колізії у кримінальному законодавстві: підпунктом 214 п. 2 Закону № 2617-VIII передбачено викладення санкції ч. 1 ст. 365-2 КК в такій редакції: «карається штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк з *позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до десяти років*».

5. Відзначені негативні явища у чинному кримінальному законодавстві України істотною мірою стали можливими через відсутність механізмів захисту кримінального законодавства від свавільних рішень з боку законодавця. Разом з тим, кримінальний закон як нормативно-правовий акт, що визначає найбільш суворі з можливих правообмежень, які держава вповноважена застосовувати до людини, повинен бути надійно захищеним від: необґрунтованих змін у ньому з тим, щоб не допустити його використання як інструменту вирішення персоніфіковано-політичних питань (декриміналізація окремих форм контрабанди і перевищення влади, «закон Савченко» тощо); встановлення необґрунтованих і відверто помилкових приписів; намагання використати його засоби в політичній боротьбі чи економічній конкуренції тощо. Окрім того, за роки чинності нинішнього Кодексу склалася така, що порушує права людини, практика введення в дію законів про внесення змін до КК України «з дня їх опублікування» (або «з дня наступного за днем опублікування»), що унеможлиблює реальне ознайомлення з такими змінами для населення багатомільйонної країни.

Таким чином, викладена сукупність факторів свідчить про системні проблеми чинного кримінального законодавства України, зокрема, і законодавства про публічно-правову відповідальність особи загалом, які не можуть бути усунуті шляхом поточних змін до такого законодавства і, навіть, шляхом викладення його у новій редакції. Все це свідчить про необхідність розроблення проекту принципово нового кримінального законодавства України і ця необхідність була підтверджена як на найбільш представницьких наукових форумах в Україні, так і на державно-політичному рівні в Указі Президента

Основні принципи та напрями реформування кримінального законодавства України

Розроблення проекту нового кримінального законодавства ґрунтуватиметься на таких основних положеннях:

1. Усю систему законодавства про публічно-правову відповідальність фізичної особи за правопорушення планується звест до трьох кодифікованих актів:

1) Кодексу України про відповідальність за порушення - в ньому будуть передбачені такі діяння, до відповідальності за які особа притягується в адміністративному порядку (інспектором поліції, пожежної охорони, санітарної служби тощо) за невиконання чи неналежне виконання правил поведінки в певній сфері. Відповідальність за такі порушення полягатиме, як правило, у накладені штрафу безпосередньо під час виявлення порушення, який особа може або добровільно сплатити, або оскаржити в судовому порядку. Тільки в останньому випадку відповідальність за порушення і буде залежати від рішення суду;

2) Кодекс України про відповідальність за проступки - в якому будуть передбачені такі діяння, до відповідальності за які особа притягується виключно судом, але ця відповідальність не пов'язана з засудженням (осудом особи) і виникненням стану судимості.

3) Кодекс України про відповідальність за злочини (Кримінальний кодекс України) - в якому будуть передбачені такі діяння, до відповідальності за які особа притягаються виключно судом, і ця відповідальність пов'язана із засудженням (осудом) та застосуванням позбавлення особистої свободи (в деяких випадках – з великим штрафом).

За межами цих трьох Кодексів не може бути жодного нормативно-правового акту, який передбачав би відповідальність фізичної особи за порушення, проступок чи злочин. Таким чином, вони мають встановити вичерпне нормативне регулювання матеріально-правових питань, пов'язаних із відповідальністю особи за публічні правопорушення.

Процесуально-правові питання відповідальності за такі правопорушення мають бути врегульовані:

1) в окремій книзі Кодексу про відповідальність за порушення - стосовно адміністративної процедури притягнення до відповідальності за

порушення;

2) в окремому Кримінальному процесуальному кодексі - стосовно процедур досудового слідства (дізнання) і судового притягнення до відповідальності за проступки та злочини.

Таким чином, загалом має бути розроблено чотири Кодекси, а саме:

1) Кодекс України про відповідальність за порушення (з матеріально-правовою і процесуально-правовою частинами);

2) Кодекс України про відповідальність за проступки (матеріально-правовий);

3) Кодекс України про відповідальність за злочини (Кримінальний кодекс України) (матеріально-правовий);

4) Кримінальний процесуальний кодекс України (процесуально-правовий стосовно Кодексу України про відповідальність за проступки та Кримінального кодексу України).

2. Усі публічні правопорушення отримають чітку, вичерпну, послідовну, а злочини - ще й багаторівневу класифікацію.

Передусім, концептуальною засадою законопроектної роботи є розрізнення юридичної природи злочинів та проступків і відмова від розуміння проступків як різновиду злочинів найменшої суспільної небезпечності. Проступок розуміється як таке протиправне діяння, яке заподіює і не здатне заподіяти істотну шкоду особі, суспільству чи державі, тоді як злочин заподіює істотну, значну, тяжку або надзвичайно тяжку шкоду. Усі вказані види шкоди мають бути чітко дефінійовані у законодавстві, що створить належний законодавчий апарат критеріального розмежування проступку і злочину.

У той же час, злочини будуть класифіковані на категорії не за видом та розміром передбаченого за них покарання, а саме за характером заподіюваної ними шкоди, а саме:

1) злочини невеликої тяжкості – ті, які заподіюють істотну шкоду;

2) злочини середньої тяжкості - ті, які заподіюють значну шкоду;

3) тяжкі злочини - ті, які заподіюють тяжку шкоду;

4) особливо тяжкі злочини - ті, які заподіюють особливо тяжку шкоду.

Окрім того, в межах кожного виду злочинів передбачається виділення також і їх ступенів тяжкості (два-три чи інша розумна кількість в межах кожного виду), що дозволить ще більш точно диференціювати покарання та інші заходи кримінально-правового характеру за різні за ступенем тяжкості злочини. Класифікація злочинів на види і ступені тяжкості отримає наскрізне значення для усього кримінального законодавства, з нею буде пов'язане

застосування практично кожного інституту кримінального права. Зокрема, саме від класифікації злочинів буде залежати суворість покарань, передбачених у санкціях, що кардинально змінить нинішню нелогічну ситуацію, коли, навпаки, від суворості покарання залежить класифікація злочинів.

3. Матеріально-правові Кодекси, передусім Кримінальний кодекс України будуть побудовані на основі максимально допустимого перерозподілу законодавчого матеріалу між Загальною та Особливою (Спеціальною) частинами. Йдеться, зокрема, про винесення до Загальної частини усіх типових, повторюваних властивостей певних груп злочинів, а саме:

1) типових кваліфікуючих та привілеюючих ознак складів злочинів. Мається на увазі створення загального переліку таких ознак з визначенням їхнього впливу на ступінь тяжкості злочину шляхом його підвищення чи зниження на один чи два розряди;

2) типових санкцій за злочини різних видів та ступенів тяжкості. З цією метою до кожного ступеня тяжкості кожного виду злочинів будуть розроблені типові і співмірні між собою розміри окремих видів покарань, що можуть бути застосовані за їх учинення, і тим самим усі санкції будуть винесені в Загальну частину із залишенням в Особливій (Спеціальній) частині лише застережень про те, до якого ступеня належить злочин;

3) типізації так званих «спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності» і винесення їх до Загальної частини у виді підстав звільнення від покарання у зв'язку із добровільним припиненням особою вчинення певного злочину, добровільною видачею предметів злочину, добровільним виконанням обов'язку, невиконання якого становило злочин, тощо.

4. Новий кримінальний закон має бути повністю звільнений від положень, які дісталися чинному Кримінальному кодексу 2001 року у спадщину від радянського кримінального права і, які, як показала практика, не витримали перевірки часом. Йдеться, зокрема, про цілу низку декларативних положень (як-то визначення завдань кримінального закону чи цілей покарання тощо); невластивих сучасному кримінальному праву видів покарань (позбавлення військового, спеціального звання, рангу чину чи кваліфікаційного класу, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців); в інституті звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема, норми про передачу на поруки трудовому колективу та інші. Натомість, мають бути перейняті і з урахуванням базових засад національної правової традиції закріплені у

майбутньому законодавстві властиві сучасному кримінальному праву Європейських країн правові засоби. Йдеться, зокрема, про такі заходи кримінально-правового характеру як реституція, компенсація, заходи безпеки, пробація та інші.

5. Новий Кримінальний кодекс має бути побудований по моделі «маленького, але суворого» закону. Це означає, що до категорії злочинів у ньому мають бути віднесені лише такі діяння, які, як відзначалося, заподіюють істотну і більшу шкоду, а відтак - за вчинення яких безальтернативно або в альтернативі із штрафом (за злочини невеликої і середньої тяжкості) має встановлюватися і застосовуватися позбавлення свободи. Тому система покарань у новому Кодексі буде значно звужена і до неї відноситимуться лише великий штраф співрозмірний з позбавленням свободи. Натомість, інші види покарань, що не пов'язані з позбавленням свободи і за ступенем своєї суворості не співрозмірні з ним, мають бути трансформовані у судові стягнення і передбачені Кодексом України про відповідальність за проступки. Такі судові стягнення підлягатимуть застосуванню за постановою (а не вирокі) суду (а в перспективі, можливо, - і мирового судді) до особи, визнаної винною у вчиненні проступку, їх застосування не буде пов'язано з виникненням у неї стану судимості. У результаті не лише злочини та проступки будуть чітко розмежовані один з одним, а й покарання та судові стягнення за них не будуть повторюватися між собою.

6. Нове кримінальне законодавство має забезпечити максимально допустимий широкий і, водночас, диференційований перелік заходів кримінально-правового характеру, що підлягають застосуванню до особи у зв'язку із вчиненням нею злочину. Такі заходи необхідні суду як правовий інструментарій для того, щоб в рамках одного кримінального провадження вирішити усі питання, пов'язані з правовими наслідками вчинення злочину. Зокрема, йдеться про:

1) кримінально-правові заходи, спрямовані на максимально можливе вирівнювання ситуації, що мала місце до злочину, а саме: компенсація завданих злочином втрат чи відшкодування заподіяної злочином шкоди; інші способи забезпечення прав та інтересів потерпілого від злочину;

2) кримінально-правові заходи, спрямовані на усунення причин і факторів, що сприяли вчиненню злочину, а саме: спеціальна конфіскація; позбавлення особи права, яким вона зловжила, вчинивши злочин; примусові заходи виховного або медичного характеру;

3) кримінально-правові заходи, спрямовані на превенцію вчинення

особою нових злочинів, а саме: здійснення щодо неї заходів пробації, обмежувальних заходів та інших заходів, що знижують її криміногенну активність.

Застосування таких заходів, разом із покаранням, не лише забезпечить економію процесуальних засобів, а й сприятиме реалізації принципу своєчасності здійснення правосуддя та забезпечуватиме можливість одночасного розв'язання кримінально-правового конфлікту у всіх його площинах.

7. Нове кримінальне законодавство має бути побудоване з використанням сучасних досягнень законодавчої техніки, що забезпечить підвищення доступності його для сприйняття і розуміння населенням та істотно знизить можливості помилок чи зловживань при його застосуванні уповноваженими органами влади. Воно має створюватися з використанням цифрових технологій та з розрахунком на майбутнє застосування в умовах діджиталізації, що, зокрема, дозволить уніфікувати термінологію, давати відсилки до «пов'язаних» інших статей цього ж кодексу чи інших нормативно-правових актів (зокрема тих, на які вказують бланкетні диспозиції), проводити розмежування з суміжними злочинами чи іншими правопорушеннями тощо.

Існує потреба запровадження діджиталізації в законодавчу сферу, здійснення кодифікації законодавства України на більш високому рівні, ніж це було досі. Зокрема, законодавчі акти про відповідальність за правопорушення в публічній сфері можуть бути розроблятися як складова електронного Зводу Законів України. У перспективі таке законодавство може стати інструментом штучного інтелекту в правозастовній сфері.

8. Систематизація кримінального законодавства повинна здійснюватися в логічній послідовності не лише на рівні Загальної та Особливої (Спеціальної) частин, а й в середині них. З цією метою кожна із частин має бути поділена на книги, що предметно об'єднуюватимуть у собі розділи, в яких міститимуться приписи одного інституту кримінального права. Зокрема, в межах Загальної частини мають бути виділені три книги:

1) «Про кримінальний закон» - ця книга має об'єднати в собі розділи, присвячені вихідним положенням кримінального права, його принципам, роз'ясненню наскрізних термінів, що вживаються у кримінальному законі, а також визначенню меж його чинності і дії у часі та просторі;

2) «Про злочин» - ця книга має об'єднати в собі розділи, присвячені загальним положенням про злочин, його класифікації, суб'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторони злочину, особливостям вчинення незакінченого злочину,

співучасті у злочині та множинності злочинів, а також обставинам, що виключають протиправність діяння;

3) «Кримінально-правові наслідки злочину» - ця книга має об'єднати в собі розділи, присвячені поняттю і видам покарання, пробації та іншим заходам кримінально-правового характеру (спеціальна конфіскація, заходи медичного і виховного характеру та інші).

У межах Особливої частини мають бути виділені п'ять книг, а саме:

1) «Злочини проти прав людини» - ця книга має об'єднати в собі розділи, присвячені відповідальності за злочини проти життя, здоров'я, розвитку плоду людини, волі, статевої свободи і недоторканності людини, проти сім'є і дітей, проти приватності та соціально-економічних прав, проти політичних прав;

2) «Злочини проти інтересів суспільства» - ця книга має об'єднати в собі розділи, присвячені відповідальності за злочини проти безпеки суспільства від діяльності злочинних організацій, від тероризму, проти порядку поведження з загальнонебезпечними предметами, проти публічного порядку, публічного здоров'я, порядку поведження з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та прекурсорами, проти безпеки виробництва і будівництва, безпеки руху та експлуатації транспорту, проти екологічної безпеки, порядку використання землі, її надр, повітря і вод, рослинного і тваринного світу, проти інформаційної безпеки, проти достовірності документів, проти культурної спадщини та злочини проти моральності;

3) «Злочини проти власності, фінансів і господарської діяльності» - ця книга має об'єднати в собі розділи, присвячені відповідальності за корисливі злочини проти власності, пов'язані з незаконним привласненням майна, корисливі злочини проти власності, не пов'язані з незаконним привласненням майна, некорисливі злочини проти власності, злочини проти інтелектуальної власності, проти фінансової системи, за «відмивання» (легалізація) коштів та інші дії з майном, одержаним злочинним шляхом, злочини проти порядку господарювання та проти інтересів споживачів.

4) «Злочини проти держави» - ця книга має об'єднати в собі розділи, присвячені відповідальності за проти основ безпеки держави, проти забезпечення таємниці інформації, що належить державі, недоторканності державного кордону, проти правосуддя, проти сприяння правосуддю та діяльності органів правопорядку, порядку виконання судових рішень, проти публічної служби, публічного управління та авторитету держави, проти забезпечення призову та мобілізації, порядку несення військової служби та порядку несення військової служби у воєнний час.

5) «Злочини проти основ міжнародного права і міжнародного правопорядку» - ця книга має об'єднати в собі розділи, присвячені відповідальності за геноцид, злочини проти людяності, злочини агресії, воєнні злочини та злочини проти міжнародного правопорядку.

У межах кожної книги Загальної і Особливої частин виділятимуться окремі розділи, а в необхідних випадках і підрозділи, що поєднуюватимуть у собі окремі статті. При цьому в статтях перелік альтернативних ознак складу злочину даватимуться в окремих нумерованих пунктах частин, що вимагатиме їх точного встановлення і відображення у формулі кваліфікації.

Загалом, використовувані прийоми законодавчої техніки при створенні нового кримінального законодавства забезпечать можливість його легкого оцифрування і зробить доступним для використання штучним інтелектом.

Очікуваний соціальний ефект від реформування кримінального законодавства України

На підставі зазначеного концептуального підходу робоча група має на меті протягом одного календарного року підготувати і подати на розгляд органам влади і науковій громадськості проекти трьох згаданих кодексів, а саме: Кодексу України про відповідальність за порушення, Кодексу України про відповідальність за проступки і Кримінального кодексу України. Водночас і паралельно має здійснюватися робота з підготовки процесуальної частини Кодексу України про відповідальність за порушення та нової редакції Кримінального процесуального кодексу України. Окрім того, розроблення згаданих законопроектів обумовить також необхідність підготовки проекту законів про внесення обширних змін до законодавства України, спрямованих на приведення його положень у відповідність до нових Кодексів. Окремо мають бути розроблені проекти нової редакції законів (Кодексів) про порядок виконання адміністративних стягнень, судових стягнень та покарань; закону про реєстрацію порушень, проступків і злочинів та осіб, що їх вчинили; інших необхідних законів. Більше того, навіть і положення Конституції України можуть зазнати реформування, пов'язаного з реформуванням законодавства про відповідальність за публічні правопорушення, а саме:

1) у Конституції може бути передбачене існування проступку як самостійного виду правопорушення;

2) можливо у майбутньому Конституція може бути вивільнена від

згадування про інститут судимості;

3) у Конституції можуть бути закріплені особливості прийняття та введення в дію законів про внесення змін до Кодексів, що передбачають відповідальність за порушення, проступки чи злочини.

Таким чином, реформа кримінального законодавства не обмежиться лише підготовкою та прийняттям нового КК України, а буде достатньо об'ємною за своїм змістом. Відтак соціальний ефект від цієї реформи буде сприйматися не виключно через призму запровадження нового КК України, а як частковий результат від загального реформування обширного масиву законодавства. Очікується, що таким результатом стане:

1. Створення єдиної, узгодженої, несуперечливої системи нормативно-правових актів про відповідальність за публічні правопорушення, яка включить до себе три самостійних Кодекси: Кодекс України про відповідальність за порушення (відповідальність за які накладається в адміністративному порядку), Кодекс України про відповідальність за проступки (відповідальність за які накладається в судовому порядку) і Кримінальний кодекс України.

2. Ухвалення системи трьох Кодексів, побудованих на єдиних вихідних засадах, уніфікованій термінології, єдиних правилах викладення нормативного матеріалу тощо потягне за собою суттєве скорочення обсягу законодавчого матеріалу, дозволить уникнути суперечностей між Кодексами, відтак - полегшить їх розуміння і застосування.

3. Повну імплементацію до законодавства про відповідальність за публічні правопорушення усіх міжнародно-правових зобов'язань України в частині встановлення відповідальності за такі правопорушення. Окрім того, максимальне забезпечення у новому законодавстві гарантій захисту прав як людини, що притягується до відповідальності відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, так і потерпілої особи.

4. Приведення законодавства про відповідальність за публічні правопорушення у відповідність до принципу верховенства права, у тому числі юридичної визначеності та пропорційності як його складових, що, в свою чергу, дозволить сформулювати це законодавство на рівні доступному для сприйняття та інтуїтивно зрозумілому у застосуванні.

5. Побудова нового законодавства про відповідальність за публічні правопорушення відповідно до сучасного рівня національної та зарубіжної доктрини, втілення у ньому науково обґрунтованих теоретичних пропозицій у сфері протидії таким правопорушенням.

6. Підвищення ефективності застосування норм про відповідальність за публічні правопорушення при одночасному забезпеченні належного рівня захисту прав і свобод людини, а також захисту інтересів потерпілого, суспільства та держави.

7. Розв'язання проблем, які були актуалізовані практикою за роки застосування нині чинних КК та КУпАП, створення правового інструментарію вирішення подібних проблем у майбутньому.

*Робоча група з питань розвитку
кримінального права*